

تحلیلی بر ساختار قدرت در منطقه آسیای جنوب غربی (منطقه مورد نظر سند چشم انداز) با تاکید بر جایگاه فعلی ج.ا.ایران

سید هادی زرقانی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۳/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۲۸

چکیده

قدرت ملی به مجموعه ای از توانایی های مادی و معنوی گفته می شود که در قلمرو یک واحد جغرافیایی- سیاسی به نام کشور وجود دارد. سنجش و اندازه گیری قدرت ملی کشورها به منظور تعیین جایگاه کشور در نظام ژئوپلیتیک جهانی و مقایسه قدرت کشورها، همواره از دغدغه های جغرافیدان های سیاسی، دانشمندان علوم سیاسی و روابط بین الملل بوده است. در این تحقیق با نقد و ارزیابی مدل های پیشین سنجش قدرت ملی، مدل جدیدی برای محاسبه قدرت ملی ارائه شده که نسبت به مدل های قبل جامع تر محسوب می شود. توجه بر تمامی ابعاد قدرت ملی (در قالب نه فاکتور اقتصادی، سیاسی، نظامی، فضایی، فرامرزی، سرزمینی، اجتماعی، علمی و فناوری و فرهنگی)، استفاده از متغیرهای متعدد، متنوع در قالب ۸۷ متغیر، تاکید بر استفاده از متغیرهای جدید و استراتژیک متناسب با زمان کنونی، استفاده از روش دلفی و مراجعه به نظر خبرگان در مورد شناخت نقش و اهمیت متغیرهای موثر بر قدرت ملی، امکان ترسیم ساختار قدرت در جهان با تاکید بر جایگاه ایران در نظام ژئوپلیتیک جهانی و... از مزایای این مدل نسبت به مدل های قبل است. مقاله حاضر با استفاده از مدل مزبور به سنجش قدرت کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی (منطقه مورد نظر سند چشم انداز ۲۰ ساله) در قالب نه فاکتور مجزا پرداخته است. بر این اساس، ضمن مشخص کردن رتبه کشورهای منطقه از نظر میزان قدرت در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، علمی، سرزمینی و... به مقایسه تطبیقی رتبه جمهوری اسلامی ایران با کشورهای مذکور در هر کدام از فاکتورهای نه گانه و همچنین در مجموع فاکتورها پرداخته است. هدف از این مقاله این است تا وضعیت کنونی کشور ایران از حیث ابعاد مختلف قدرت در مقایسه با کشورهای مورد نظر مورد بررسی قرار گیرد تا میزان فاصله با هدف اصلی برنامه چشم انداز (رسیدن به جایگاه قدرت برتر منطقه) مشخص شود.

واژه‌گان کلیدی: ساختار قدرت، ژئوپلیتیک، قدرت ملی، همسایگان، جمهوری اسلامی ایران.

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

قدرت ملی به مجموعه ای از توانایی های مادی و معنوی گفته می شود که در قلمرو یک واحد جغرافیایی - سیاسی به نام کشور یا دولت وجود دارد (کاظمی، ۱۳۷۳: ۱۷۰). موقعیت هر کشور در نظام بین المللی و سلسله مراتب قدرت جهانی بستگی به میزان قدرت ملی آن در بین کشورها دارد و این امر بر الگوی روابط خارجی کشور در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، امنیتی و... تاثیر می گذارد. از همین رو، سنجش و اندازه گیری قدرت ملی کشورها به منظور تعیین جایگاه کشور در نظام ژئوپلیتیک جهانی و مقایسه قدرت کشورها، همواره از دغدغه های جغرافیدان های سیاسی، دانشمندان علوم سیاسی و روابط بین الملل محسوب شده و برای اندازه گیری قدرت کشورها در تمامی دوران بعد از جنگ، به ویژه در دهه های ۶۰ و ۷۰ میلادی تلاش های متعددی صورت گرفته است (Tellis, & Others, 2000: 12). در چارچوب این تلاش ها صاحب نظران و متخصصین رشته های مختلف برای تعیین موقعیت کشورها در سیستم جهانی و مقایسه آنها با یکدیگر به ابداع روش ها و الگوهای تک متغیره و چند متغیره محدود مبادرت ورزیده اند که همه آنها از منظر یک یا چند متغیر یا بعد محدود کشورهای جهان را رتبه بندی و مقایسه کرده اند ولی هیچگاه منعکس کننده قدرت ملی جامع و فراگیر کشورها نبوده اند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۲۸۴). از جمله این تلاش ها می توان به مدل های ارائه شده توسط کلیفورد جرم (Muir, 1975: 149) فوکس (پرسکات، ۱۳۵۲: ۵۳)، ریچارد مویر (Muir, 1975: 150) و سوئل کوهن (Cohen, 1994: 48) اشاره کرد. جدول زیر (جدول ۱) مهمترین مدل های چند متغیره قدرت را نشان می دهد:

جدول ۱. مدل های چند متغیره سنجش قدرت ملی

سال ارائه	تعداد متغیرهای بکار رفته در مدل	طراح مدل
۱۹۵۶	۲۶ متغیر: در قالب سه عامل ظرفیت اقتصادی، صلاحیت اجرایی و انگیزه جنگیدن	کلاوس نور
۱۹۷۰	۳ متغیر: تولید ناخالص داخلی، سرانه جمعیت و تراکم جمعیت	الکوک و نیو کمب
۱۹۷۲	۶ متغیر: جمعیت، مصرف انرژی، تولید فولاد، هزینه و تعداد نیروهای نظامی	دیوید سینگر
۱۹۷۲	۶ متغیر: وسعت سرزمین، جمعیت، درآمد حکومت، هزینه های دفاعی، حجم تجارت بین المللی و اندازه نیروهای مسلح	وینه فریس
۱۹۷۵	۵ متغیر: وسعت، جمعیت، تولید فولاد، تعداد نفرات ارتش و تعداد موشک های قاره پیما	ریچارد مویر
۱۹۹۱	۱۰ متغیر: میزان پس انداز، تولید کشاورزی، تولید صنعتی، درصد صادرات تحقیق و توسعه، تعداد دانشمندان، تعداد مهندسان، تعداد اختراعات	سوئل کوهن
۲۰۰۰	۲۵ متغیر: در سه دسته منابع، نیروی انسانی و ...	تلیس و بلی

منبع: زرقانی، ۱۳۸۵: ۱۴۶

از سوی دیگر برخی از صاحب نظران از جمله آینیس کلا، و یلیام تامپسون (Tellis, 2000: 33) کینزلی دیوس و گلد اشتاین (Goldstein, 1999: 59) از شاخص های تک متغیره محدود نظیر درآمد سرانه، تولید ناخالص ملی، تعداد نیروی نظامی، هزینه نظامی، سطح تکنولوژی و نظایر آن به عنوان نماد و نمایشگر سطح قدرت ملی کشورها استفاده کرده اند که این رویکرد نیز قادر به انعکاس تمامی قابلیت ها و توانایی های یک ملت یا کشور و مقایسه آن با دیگران نمی باشد (Kadera, 2004: 32). جدول ۲، برخی از مهمترین متغیرها و شاخص های بکار رفته در رویکرد تک متغیره سنجش قدرت ملی را نشان می دهد.

جدول ۲: «الگوهای تک متغیره سنجش قدرت ملی»

ردیف	طراح مدل	نوع شاخص	نام شاخص
۱	کینزلی دیویس	اقتصادی	درآمد ملی
۲	چارلز هیش و رونال مکف کین	اقتصادی	تولید ناخالص ملی
۳	بروس راست و اسکار مورگسترن	اقتصادی	کل مصرف سوخت و انرژی برق
۴	جوشا گلدشتین	اقتصادی	تولید ناخالص ملی
۵	آی نیس کلاد و کارل دیوش	نظامی	توان مندی و نیروی نظامی
۶	نورمن آلکوک و آلن نیو کمپ	نظامی	هزینه نظامی و نیروی نظامی
۷	جورج مدلسکی و ویلسام تامپسون	نظامی	اندازه نیروی دریایی

جدول از نگارنده

اساساً اندازه گیری قدرت ملی کشورها با مشکلات و موانع متعددی روبرو است. از جمله می توان به کیفی بودن برخی عوامل و متغیرهای قدرت و نیز عدم تجانس آنها اشاره کرد که از موانع اصلی اندازه گیری و برآورد قدرت ملی کشورها و اصولاً دستیابی به مدل کمی اندازه گیری آن محسوب می شود. به همین دلیل این موضوع به صورت یک مشکل عمومی در جهان همچنان باقی مانده است (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۲۸۴). چنانکه پیتر تیلوراز جغرافیدانان سیاسی، ارائه یک مدل جامع محاسبه قدرت ملی را حل یک معضل مهم در جغرافیای سیاسی دانسته است (Taylor, 1993: 29).

این مقاله که برگرفته از رساله دکتری نگارنده در دانشگاه تربیت مدرس با موضوع «ارزیابی عوامل و متغیرهای موثر بر قدرت ملی و طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها» می باشد، تلاش دارد تا با استفاده از مدل طراحی شده در قالب این رساله، به مقایسه قدرت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای آسیای جنوب غربی که طبق برنامه چشم انداز ۲۰ ساله نظام کشورهای هدف محسوب می شوند بپردازد. بر این اساس، ضمن ترسیم ساختار قدرت در ابعاد نه گانه قدرت شامل اقتصادی، سیاسی، نظامی، سرزمینی، علمی، اجتماعی،

فرهنگی، فرامرزی و فضایی به بررسی تطبیقی رتبه جمهوری اسلامی ایران با کشورهای مزبور پرداخته شده است تا علاوه بر مشخص شدن وضعیت کنونی کشور از حیث ابعاد مختلف قدرت در مقایسه با کشورهای مورد نظر سند چشم انداز، میزان فاصله کشور تا رسیدن به هدف اصلی برنامه چشم انداز (رسیدن به جایگاه قدرت برتر منطقه) مشخص شود. از این رو در ابتدا ساختار قدرت در هر کدام از نه فاکتور مذکور مورد بررسی قرار می گیرد و در نهایت به ترسیم ساختار قدرت بر اساس میزان قدرت ملی کشورهای منطقه اقدام می گردد.

طبق سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در ۱۴۰۴ هجری شمسی، ایران بایستی به قدرت اول منطقه، که در سند از آن به نام منطقه آسیای جنوب غربی نام برده شده است تبدیل شود (سند چشم انداز ۲۰ ساله نظام). منطقه آسیای جنوب غربی خود از چندین زیر سیستم شامل خاورمیانه، خلیج فارس، آسیای مرکزی، قفقاز و زیر سیستم شبه قاره تشکیل شده است (رضایی، ۱۳۸۴: ۱۲۲). بر این اساس در این مقاله ساختار قدرت در ۲۳ کشور قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان، پاکستان، جمهوری اسلامی ایران، آذربایجان، ارمنستان، گرجستان، ترکیه، سوریه، لبنان، عراق، اردن، فلسطین اشغالی، عربستان، کویت، بحرین، قطر، امارات متحده عربی، عمان و یمن مورد بررسی قرار می گیرد.

نکته لازم به ذکر اینکه آمارهای مورد استفاده در مورد متغیرهای مختلف از منابع معتبر بین المللی نظیر بانک جهانی، یونسکو و ... اخذ شده است و در بیشتر موارد این آمارها مربوط به سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵ بوده و وضعیت کنونی کشورها مورد ارزیابی قرار گرفته است، از این رو به عنوان مثال اگر چه در مورد فاکتور نظامی کشور عراق تا چند سال قبل

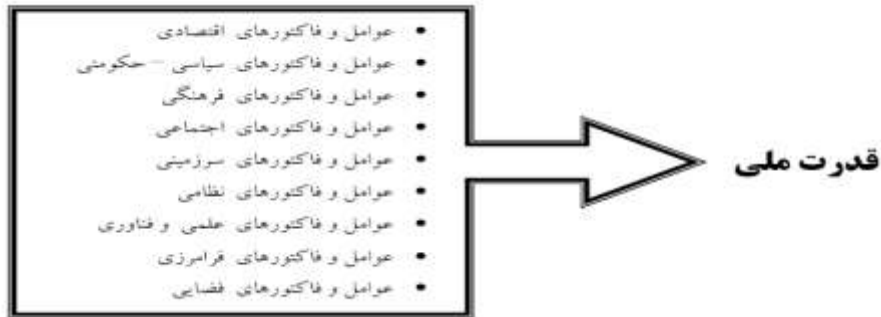
جزء قدرت های برتر نظامی منطقه محسوب می شده اما با توجه به وضع کنونی این کشور (اشغال شده و فاقد سیستم های نظامی امنیتی)، در حال حاضر این کشور در فاکتور نظامی در رده های پائین تر قرار گرفته است.

روش تحقیق

روش کلی تحقیق توصیفی^۰ تحلیلی است. ضمن اینکه در گردآوری اطلاعات از دو روش مطالعه کتابخانه ای و مطالعه میدانی استفاده شده است. بدین ترتیب در مطالعه کتابخانه ای با مراجعه به کتب، مجلات، سالنامه های آماری سازمان های بین المللی نظیر بانک جهانی، یونسکو و همچنین مراجعه به سایت های اینترنتی مرتبط با موضوع اطلاعات مورد نیاز گرد آوری شد. در مطالعه میدانی نیز بر مبنای روش دلفی، اقدام به تدوین پرسشنامه ای جهت گردآوری نظرات خبرگان که شامل اساتید دانشگاهها در گرایش های مختلف متناسب با نوع فاکتور ها بودند شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش های آماری توصیفی و استنباطی با کمک نرم افزار های آماری (SPSS) و (Sas) بر حسب ضرورت استفاده شده است.

روش کار در طراحی مدل نیز به طور مختصر بدین شرح است:

در مرحله اول ۲۸ مدل نظری در مورد عناصر قدرت مورد ارزیابی قرار گرفته و مدل نه فاکتوری زیر به عنوان مبنای طراحی مدل سنجش قدرت ملی انتخاب شد.

منبع: (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۷۳-۲۷۰)

در مرحله دوم با مراجعه به منابع مختلف ۲۸۰ متغیر و شاخص در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و... گردآوری شد. متغیرهای مورد نظر با توجه به دو ملاک وجود داده های جهانشمول و کمی بودن متغیرها مورد غربال گری قرار گرفت، در نتیجه ۱۳۰ متغیر حذف و ۱۵۰ متغیر باقی ماند. ۱۵۰ متغیر در قالب مدل نظری نه فاکتوری فوق دسته بندی شدند. در مرحله بعد جهت استفاده از نظر خبرگان در مورد شناخت اهمیت و میزان تاثیر متغیرها بر قدرت ملی پرسشنامه ای تنظیم و در اختیار ۵۰ نفر از اساتید رشته های مختلف اقتصاد، جغرافیا، علوم سیاسی، روابط بین الملل، جغرافیای سیاسی، علوم اجتماعی و... قرار گرفت. با استفاده از روش تحلیل عاملی (Factor Analysis) داده های جمع آوری شده از پرسشنامه ها مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت و ۸۷ متغیری که از نظر خبرگان تاثیر بیشتری بر قدرت ملی داشتند از طریق روش تحلیل عاملی شناسایی و انتخاب شدند (جانسون، ۱۳۷۸: ۵۴). طراحی مدل اولیه سنجش قدرت ملی با استفاده از روش ماتریسی صورت گرفت. در این روش، از جداول دو بعدی استفاده می شود که در یک بعد آن نام کشورهای مستقل جهان و در بعد دیگر جدول عناوین شاخص ها و متغیرها درج می شود. سپس مقادیر مربوط به خانه های جدول در آن قرار داده شده و نهایتاً ارقام با یکدیگر

جمع جبری شده و میزان قدرت ملی کشورها مشخص شد (حافظ نیا، ۱۳۸۵ : ۳۰۱). بر اساس روش ماتریسی اطلاعات مربوط به کشورها در ردیف و مقادیر مربوط به ۸۷ متغیر در ستون ماتریس مذکور درج شد. در مرحله بعد مقادیر مربوط به متغیرها با سه روش (روش سهم درصد، روش شاخص موریس و روش قرار دادی) به امتیازات کمی تبدیل شدند. در نهایت امتیازات مربوط به هر متغیر در مورد کشورها در داخل ماتریس ثبت شد و با جمع جبری امتیازات متغیرها امتیاز نهایی هر کدام از فاکتورهای نه گانه مشخص شد. با جمع امتیازات نه فاکتور مذکور امتیاز نهایی کشورها که نشان دهنده میزان قدرت ملی کشورهاست مشخص شده و بر اساس آن ساختار قدرت منطقه ترسیم و رتبه و جایگاه هر کشور در این ساختار مشخص شده است.

تحلیل یافته های تحقیق:

چنانکه ذکر شد سنجش قدرت کشورها در قالب نه فاکتور علمی، اقتصادی، اجتماعی، سرزمینی، فرهنگی، سیاسی - حکومتی، فرامرزی، فضایی و نظامی صورت گرفته است. بر این اساس در ابتدا رتبه بندی کشورهای منطقه آسیای ج. غربی در هر کدام از فاکتورهای فوق با تاکید با مقایسه تطبیقی با رتبه ج.ا.ایران مورد بررسی قرار می گیرد. سپس ساختار قدرت در منطقه بر اساس میزان قدرت ملی کشورها که از مجموع امتیازات کشورها در نه فاکتور بدست آمده است مورد بررسی قرار می گیرد.

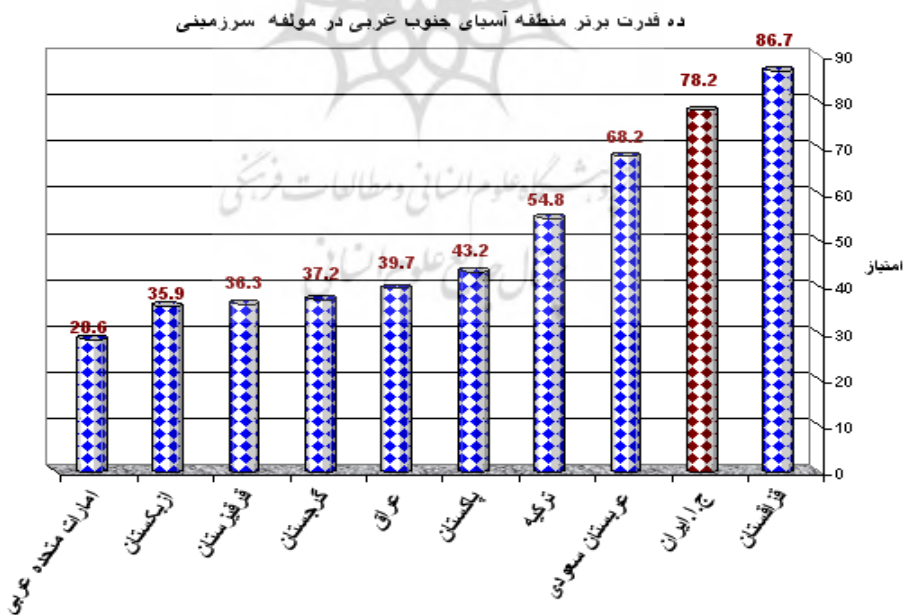
رتبه بندی کشورها در فاکتور سرزمینی:

فاکتور سرزمینی دارای ۱۱ متغیر و شاخص است که جهت سنجش قدرت کشورها در زمینه قابلیت ها و توانمندی های سرزمینی استفاده شده است:

۱- وسعت به کیلومتر ۲- میزان دسترسی به آبهای آزاد ۳- سرانه منابع آب شیرین تجدید پذیر داخلی به متر مکعب ۴- رتبه در شاخص تولید و غذا ۵- کل شبکه جاده ای (درصد جاده های آسفالت از مجموع راهها) ۶- رتبه در شاخص پایداری محیط زیست ۷- کل مسیر راه آهن به کیلومتر ۸- معادن استراتژیک (کبالت، کروم، نیکل، اورانیوم و...) ۹- تعداد بنادر و فرودگاههای بین المللی ۱۰- میزان ذخایر بالقوه نفت ۱۱- میزان تولید برق آبی

در فاکتور سرزمینی تلاش شده تا با انتخاب متغیرها و شاخص های مختلف هم استعدادها و ظرفیت های طبیعی کشورها همچون وسعت، منابع آبی، ذخایر و معادن طبیعی ارزیابی شود و هم با انتخاب برخی متغیرها مانند شبکه جاده ای، راه آهن، حفظ محیط زیست و... توانایی کشورها در زمینه استفاده مناسب از این قابلیت های طبیعی مورد سنجش قرار گیرد.

چنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در فاکتور سرزمینی، کشورهای قزاقستان، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، ترکیه، پاکستان، عراق، گرجستان، قرقیزستان، ازبکستان، امارات رتبه های یکم تا دهم را در منطقه آسیای ج. غربی به خود اختصاص داده اند. رتبه دوم جمهوری اسلامی ایران در این فاکتور نشاندهنده قابلیت های عالی سرزمینی کشور است که در صورت استفاده صحیح می تواند در توسعه فراگیر و همه جانبه کشور و ارتقاء رتبه ایران در سایر فاکتورهای قدرت نقش بسزایی داشته باشد.

رتبه بندی کشورها در فاکتور اقتصادی:

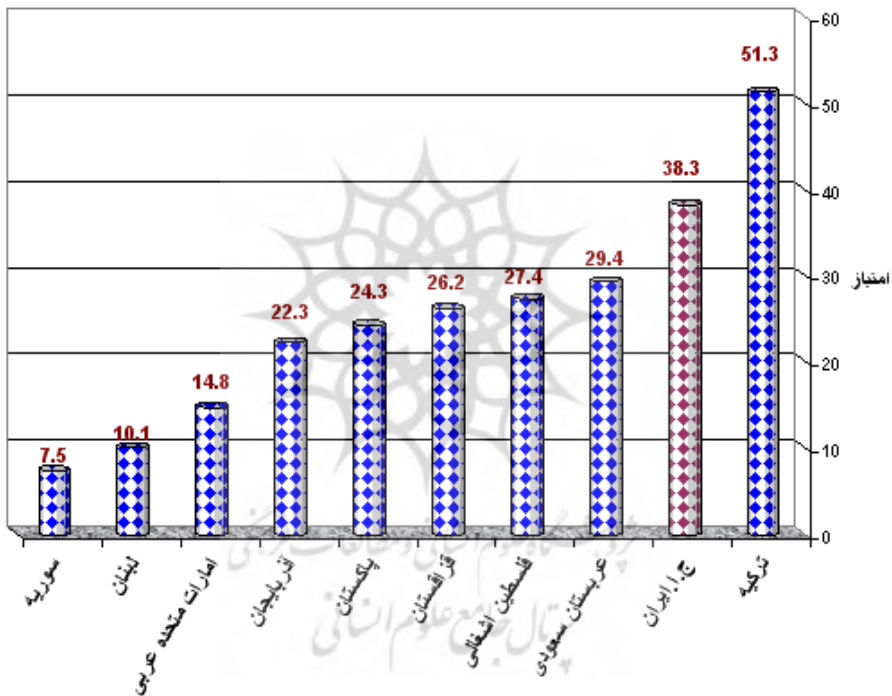
۱۱ متغیری که ملاک اندازه گیری قدرت کشورها در زمینه اقتصادی قرار گرفتند عبارتند از:

- ۱- سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP)، ۲- سهم GDP از مجموع GDP جهان، ۳-
- سرانه درآمد ناخالص ملی GNI ۴- میزان جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی ۵- نرخ
- رشد سالانه تولید ناخالص داخلی ۶- سهم صادرات کالاهای صنعتی از کل صادرات ۷-
- مجموعه ذخایر مالی بین المللی به دلار ۸- رتبه در شاخص آزاد سازی اقتصادی، ۹- تراز
- منفی تجاری، ۱۰- سهم واردات مواد غذایی از کل واردات، ۱۱- میزان بیکاری (به درصد)

نمودار زیر رتبه بندی کشورهای منطقه را در فاکتور اقتصادی نشان می دهد. در فاکتور اقتصادی چهار متغیر دارای کارکرد منفی وجود داشته و از آنجا که امتیاز نهایی هر فاکتور از جمع جبری امتیازات مثبت و منفی متغیرها بدست می آید، در این فاکتور کشورهایی قرار دارند که عدد حاصل از جمع امتیاز مثبت و منفی آنها عدد منفی شده است. رتبه

بندی کشورها در فاکتور اقتصادی بدین ترتیب است که ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، فلسطین اشغالی، قزاقستان، پاکستان، آذربایجان، امارات متحده عربی، لبنان و سوریه به ترتیب رتبه های یک تا ده را به خود اختصاص داده اند. جمهوری اسلامی ایران با اختلاف امتیاز محسوسی پس از ترکیه رتبه دوم را در بین کشورهای منطقه کسب کرده است.

ده قدرت برتر منطقه آسیای جنوب غربی در مولفه اقتصادی

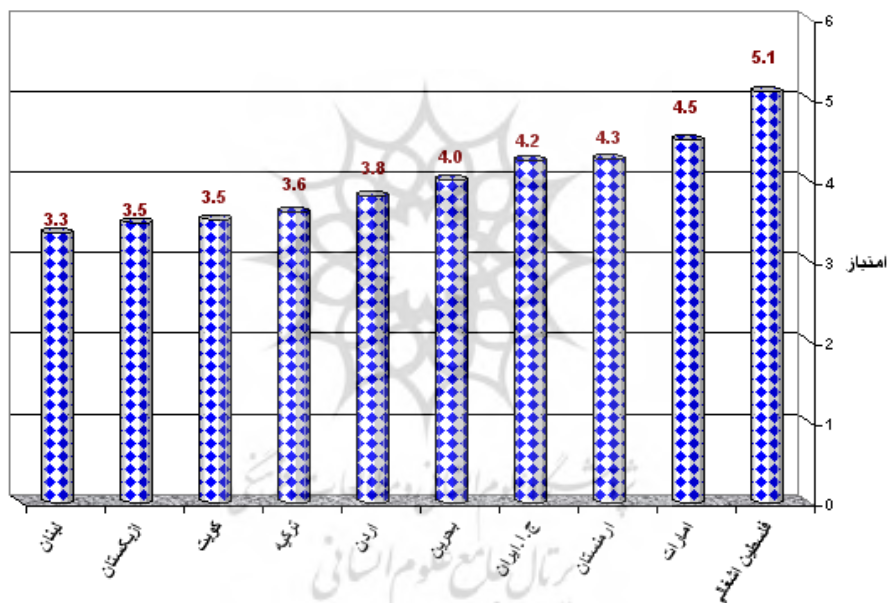
رتبه بندی کشورها در فاکتور اجتماعی:

۱۱ متغیری که ملاک اندازه گیری قدرت کشورها در زمینه اجتماعی قرار گرفتند عبارتند

از:

۱- جمعیت به میلیون نفر ۲- رتبه در شاخص توسعه انسانی ۳- امید به زندگی در هنگام تولد ۴- برابری جنسی آموزشی (نسبت ثبت نام زنان به مردان در مقاطع ابتدایی، راهنمایی، متوسطه) ۵- درصد جمعیت جوان ۶- تعداد پزشک به ازاء هر صد هزار نفر ۷- سرانه هزینه بهداشت ۸- نرخ مرگ و میر مادران به ازاء هر صد هزار تولد زنده ۹- نرخ مرگ و میر نوزادان زیر ۵ سال در هر هزار تولد ۱۰- درصد جمعیت محروم از دسترسی به آب سالم و بهداشتی ۱۱- درصد جمعیت برخوردار از خدمات بهداشتی.

ده قدرت برتر منطقه آسیای جنوب غربی در مولفه اجتماعی

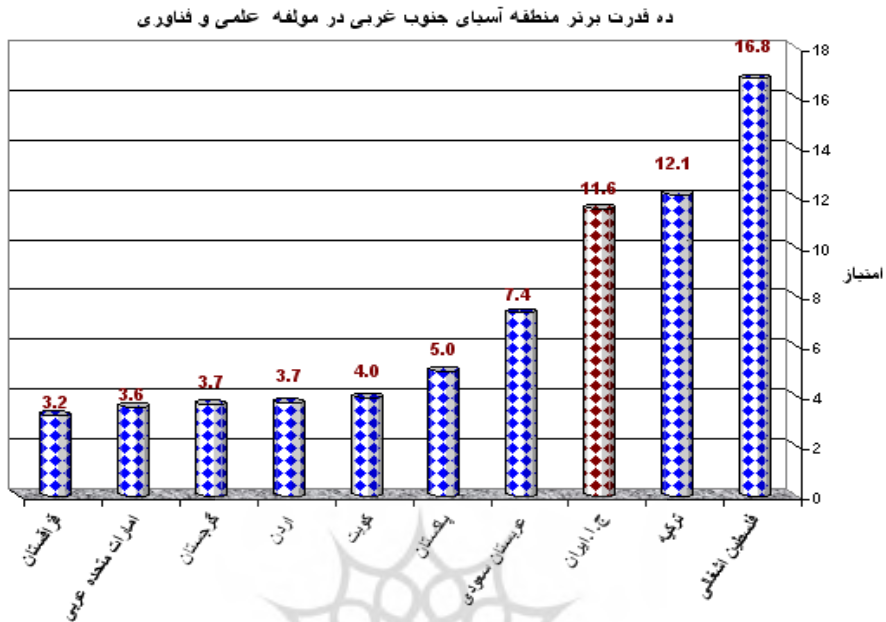
چنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در فاکتور اجتماعی، کشورهای فلسطین اشغالی، امارات متحده عربی، ارمنستان، جمهوری اسلامی ایران، بحرین، اردن، ترکیه، کویت، ازبکستان و لبنان رتبه های یکم تا دهم را به خود اختصاص داده اند. در فاکتور اجتماعی، جمهوری اسلامی ایران رتبه چهارم منطقه را در اختیار دارد که به نظر می رسد

در مورد شاخص ها و متغیرهای اجتماعی از وضعیت مناسبی برخوردار نباشد. در زمینه اجتماعی اختلاف امتیاز بین رتبه اول تا دهم کم بوده و روند کاهش امتیاز از یک سیر معتدلی برخوردار است.

رتبه بندی کشورها در فاکتور علمی و فناوری:

فاکتور علمی و فناوری شامل ۱۲ متغیر است که با استفاده از روش تحلیل عاملی از بین ۲۲ متغیر انتخاب شده است. این متغیرها عبارتند از:

- ۱- تعداد محققین در بخش تحقیق و توسعه به ازاء هر یک میلیون نفر جمعیت ۲- تعداد تکنسین ها در بخش تحقیق و توسعه به ازاء هر یک میلیون نفر ۳- رتبه در شاخص دسترسی دیجیتال ۴- تعداد اختراع ثبت شده به ازاء هر یک میلیون نفر ۵- تعداد مقالات علمی ° فنی به ازاء هر یک میلیون نفر ۶- هزینه های تحقیق و توسعه (R&D) به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی ۷- میانگین تعداد مقالات اندیکس شده در ISI (انستیتو اطلاعات علمی) ۸- تعداد مقالات حوزه نانو فناوری پذیرفته شده در ISI ۹- مجلات علمی یک کشور در ISI ۱۰- میزان صادرات HI-TECH (تکنولوژی سطح بالا) ۱۱- سهم صنعت در تولید ناخالص ملی به درصد ۱۲- میزان تولید برق هسته ای.

چنانکه در نمودار زیر نشان داده شده است در فاکتور علمی و فناوری، رتبه بندی کشورها بدین نحو است که کشورهای فلسطین اشغالی، ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، پاکستان، کویت، اردن، گرجستان، امارات و قزاقستان به ترتیب رتبه های رتبه های یکم تا دهم را به خود اختصاص داده اند. جمهوری اسلامی ایران، در بین ۲۴ کشور منطقه در زمینه قدرت علمی و فناوری رتبه سوم را پس از فلسطین اشغالی و ترکیه در اختیار دارد. اختلاف امتیاز بین کشور دارنده رتبه اول با رتبه های بعدی زیاد بوده علاوه بر اینکه از رتبه پنجم به بعد روند کاهش امتیازات از یک سیر معتدل برخوردار است.

رتبه بندی کشورها در فاکتور فرهنگی:

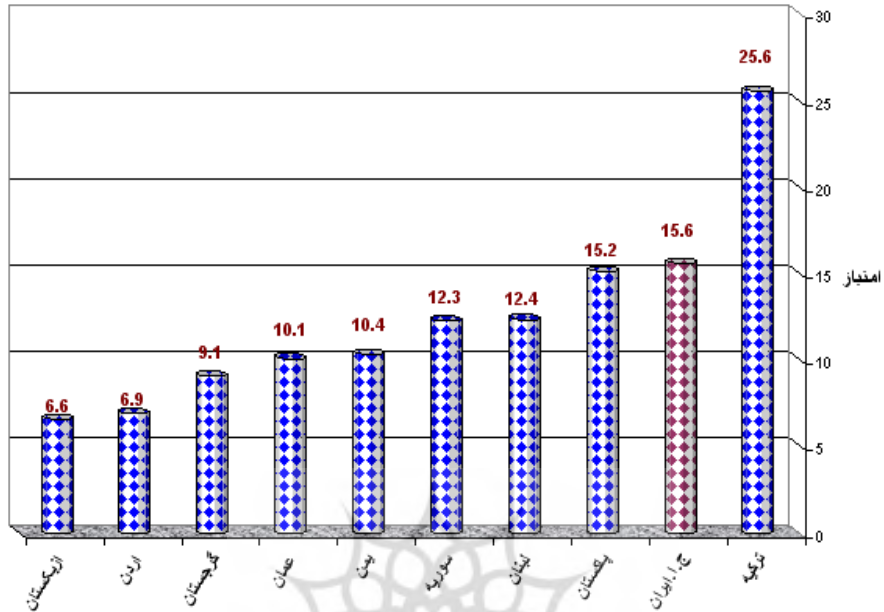
فاکتور فرهنگی دارای ۱۰ متغیر و شاخص است که بر مبنای نظر خبرگان انتخاب و جهت سنجش قدرت کشورها در زمینه فرهنگی استفاده شده است:

- ۱- تعداد اماکن باستانی به رسمیت شناخته شده توسط یونسکو ۲- تعداد تلویزیون به ازاء هر هزار نفر جمعیت ۳- میزان مطالعه روزنامه (چرخش روزانه روزنامه به ازاء هر هزار نفر)
- ۴- تعداد رایانه شخصی به ازاء هر هزار نفر جمعیت ۵- تعداد روزنامه ها به ازاء هر هزار نفر جمعیت ۶- طول تاریخ کشور یا حکومت ۷- هزینه های آموزشی به صورت درصدی از GDP ۸- نرخ بی سوادی در افراد بالای ۱۵ سال. ۹- نرخ بیسوادی در زنان ۱۰- تعداد

خبرگزاری های و بنگاههای خبرپراکنی بین المللی

چنانکه در نمودار زیر نشان داده شده است رتبه بندی کشورها در فاکتور فرهنگی، بدین صورت است که کشورهای ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، پاکستان، لبنان، سوریه، یمن، عمان، گرجستان، اردن و ازبکستان رتبه های یکم تا دهم را به خود اختصاص داده اند. در زمینه فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، رتبه دوم منطقه را در اختیار دارد و نسبت به اکثر کشورهای منطقه از برتری قابل توجهی برخوردار است.

ده قدرت برتر منطقه آسیای جنوب غربی در مولفه فرهنگی

رتبه بندی کشورها در فاکتور سیاسی - حکومتی:

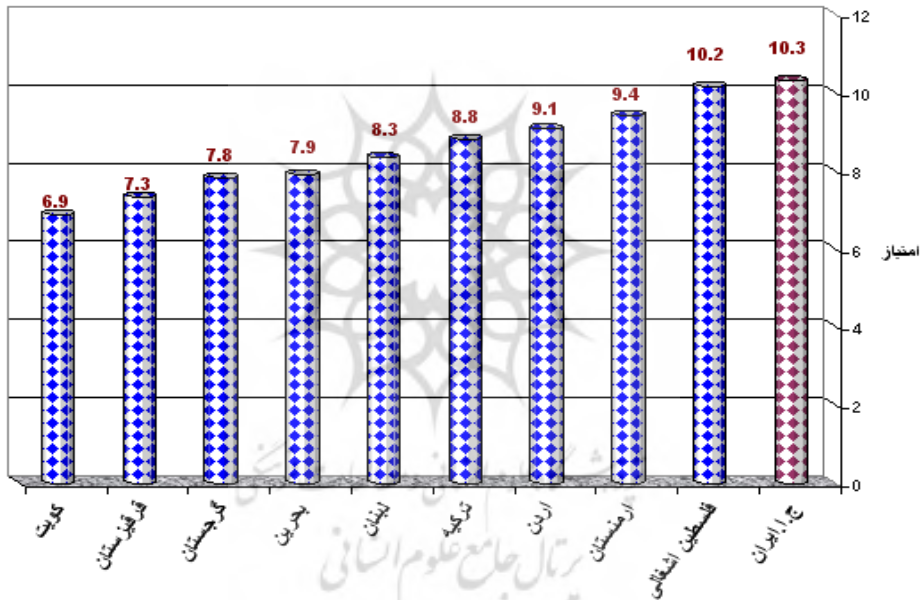
۱۰ متغیر و شاخص زیر مبنای ارزیابی قدرت کشورها در زمینه سیاسی - حکومتی قرار گرفتند:

- ۱- تعداد کودتاها ۲- رتبه در شاخص آزادی (حقوق سیاسی و آزادی مدنی) ۳- میزان تجانس نژادی (محاسبه بر مبنای تعدد قومیت) ۴- تعهد حکومت (عضویت در پیمان های زیست محیطی) ۵- رتبه در شاخص آزادی مطبوعات ۶- عضویت در ۶ کنوانسیون اصلی حقوق بشر ۷- پناهندگان به هزار نفر با توجه به کشور مبدا ۸- رتبه در شاخص کارآیی دولت ۹- رتبه در شاخص فساد ۱۰- انتخاب هیأت حاکمه با رای مردم.

چنانکه در نمودار زیر نشان داده شده است ده کشور برتر منطقه در در فاکتور سیاسی - حکومتی عبارتند از: جمهوری اسلامی ایران، فلسطین اشغالی، ارمنستان، اردن، ترکیه، لبنان، بحرین، گرجستان، قرقیزستان و کویت. در فاکتور سیاسی نگاه درون کشوری مد نظر بوده و سعی شده تا قدرت کشورها در در زمینه مدیریت سیاسی کشور، آزادی های سیاسی^{۱۰} مدنی و... مورد ارزیابی قرار گیرد. در این فاکتور جمهوری اسلامی ایران رتبه اول را به خود اختصاص داده است.

ده قدرت برتر منطقه آسیای جنوب غربی در مولفه سیاسی - حکومتی

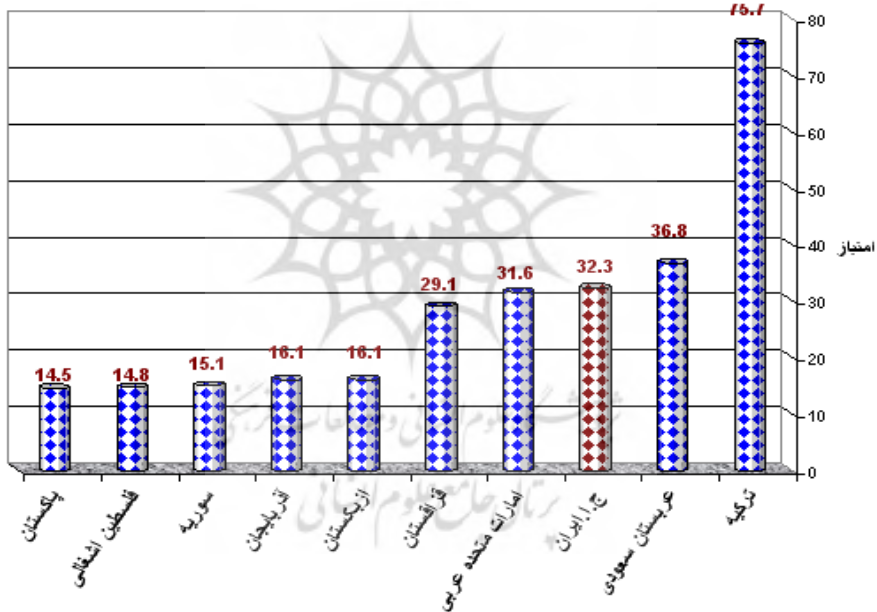
رتبه بندی کشورها در فاکتور فرامرزی:

۱۰ متغیری که ملاک اندازه گیری قدرت کشورها در زمینه فرامرزی قرار گرفتند عبارتند

از:

۱- تعداد شرکای تجاری ۲- جمعیت که در خارج متولد شده اند به صورت درصدی از کل جمعیت ۳- تعداد تماس های انجام شده با خارج از کشور (دقیقه به نفر) ۴- عضویت دائم در شورای امنیت سازمان ملل متحد ۵- عضویت موقت در شورای امنیت سازمان ملل ۶- عضویت در سازمان ها و کنوانسیون های بین المللی ۷- تعداد مدال های المپیک ۲۰۰۴ یونان ۸- تعداد توریست های وارد شده به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت کشور میزبان ۹- تعداد مسافر های خارج شده در طول یکسال به ازاء هر ۱۰۰ نفر جمعیت ۱۰- حرکت هواپیماها (تعداد پروازها).

ده قدرت برتر منطقه آسیای جنوب غربی در مولفه فرامرزی

فاکتور فرامرزی میزان حضور و نفوذ یک کشور را در خارج از مرزهای خود نشان می دهد، همچنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در این فاکتور، کشورهای ترکیه، عربستان، ج.ا.ایران، امارات متحده عربی، قزاقستان، ازبکستان، آذربایجان، سوریه، فلسطین

اشغالی، و پاکستان رتبه های یکم تا دهم را در منطقه به خود اختصاص داده اند. همچنانکه ذکر شد در فاکتور فرامرزی متغیرهایی انتخاب شده که میزان حضور یک کشور را در خارج از مرزهای آن در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، ورزشی و... نشان می دهد. جمهوری اسلامی ایران در این فاکتور رتبه سوم را به خود اختصاص داده است، اگر چه به نظر می رسد حضور و نفوذ معنوی ایران در خارج از مرزها بیش از این مقدار باشد اما هنوز در این زمینه متغیر یا شخص استاندارد طراحی نشده است تا بر اساس آن وضعیت واقعی جمهوری اسلامی ایران در مولفه فرامرزی مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد.

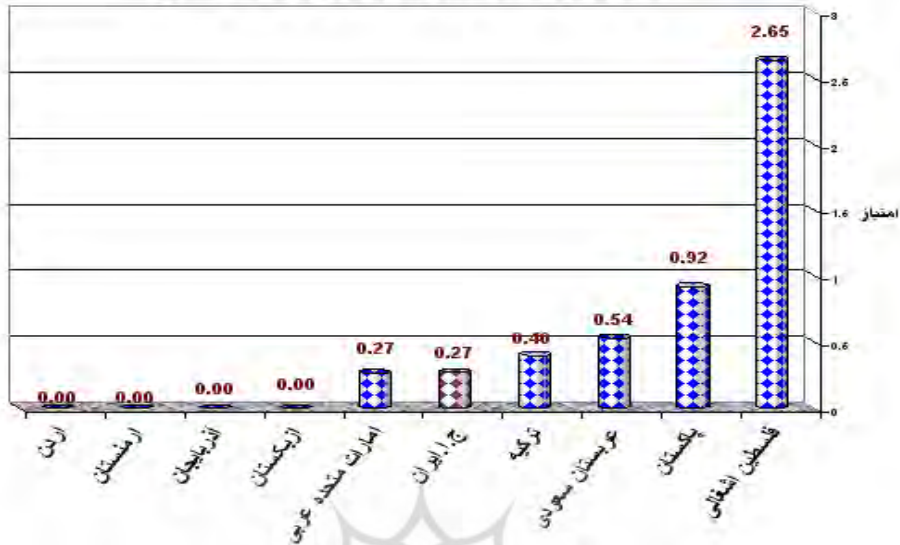
رتبه بندی کشورها در فاکتور فضایی

به طور کلی فاکتور فضایی دارای ۳ متغیر به شرح زیر است:

۱- تعداد ماهواره های کشورها در فضا ۲- تعداد ماهواره های نظامی کشورها در فضا ۳- تعداد ماهواره های ارتباطی - تحقیقاتی

چنانکه در نمودار زیر نشان داده شده است، در فاکتور فضایی کشورهای فلسطین اشغالی، پاکستان، عربستان، ترکیه، جمهوری اسلامی ایران امارات متحده عربی شش کشور برتر محسوب می شوند. البته در زمینه قدرت فضایی به طور کلی کشورهای منطقه، از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند به طوری که هیچکدام از کشورهای منطقه نتوانسته اند جزء ۱۵ کشور برتر جهان قرار گیرند. ضمن اینکه در این فاکتور جمهوری اسلامی ایران با ۳/۰ امتیاز در کنار کشوری مانند امارات متحده عربی قرار گرفته است، حال آنکه به نظر می رسد توانمندی های روبه رشد علمی^۵ فناوری جمهوری اسلامی ایران در زمینه فضایی بسیار فراتر از سطح کشورهای مزبور است.

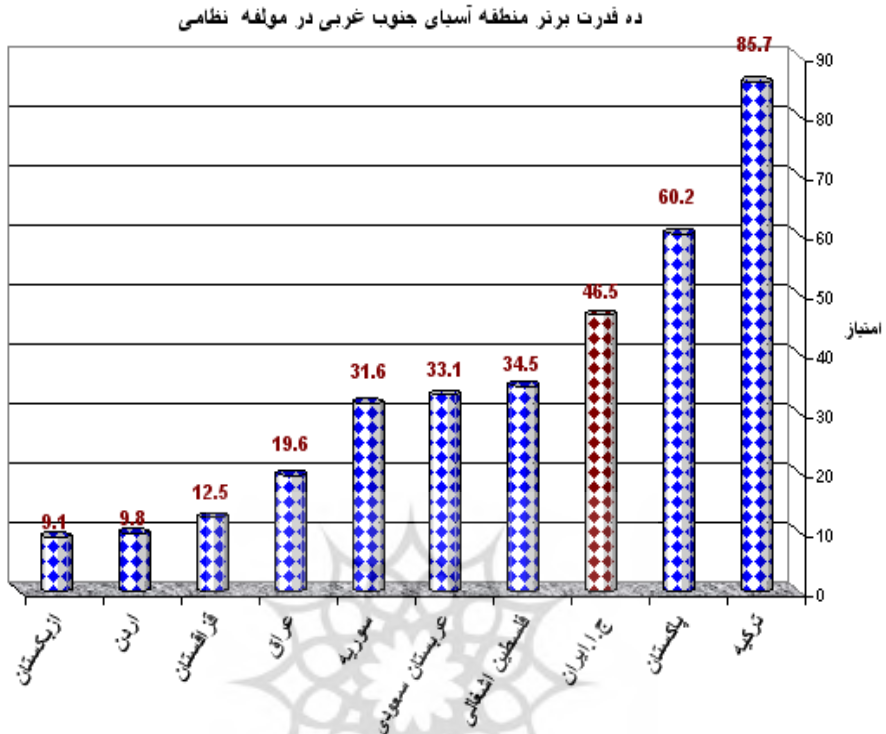
ده قدرت برتر منطقه آسیای جنوب غربی در مولفه فضایی

رتبه بندی کشورها در فاکتور نظامی:

در فاکتور نظامی تعداد ۸ متغیر زیر جهت برآورد قدرت نظامی کشورها مورد استفاده قرار گرفت. لازم به ذکر است در زمینه نظامی متغیرها و شاخص‌های مناسب‌تری نیز جهت سنجش قدرت نظامی کشورها وجود داشت که با توجه به محرمانه بودن اطلاعات آن در بسیاری از کشورها، دسترسی به داده‌های آنها ممکن نبود از این رو ۸ متغیر زیر از مجموع ۱۲ متغیر با استفاده از روش تحلیل عاملی انتخاب شدند:

- ۱- تعداد هواپیماهای جنگی، ۲- تعداد پرسنل نیروهای مسلح به صورت درصدی از کل جمعیت، ۳- کل هزینه‌های نظامی، ۴- هزینه‌های نظامی به صورت درصدی از GDP،
- ۵- صادرات سلاح به میلیون دلار، ۶- تعداد پرسنل نیروهای مسلح (نیروی هوایی)، ۷-
- تعداد پرسنل نیروهای مسلح (نیروی دریایی)، ۸- تعداد شناورهای رزمی (زیر دریایی)

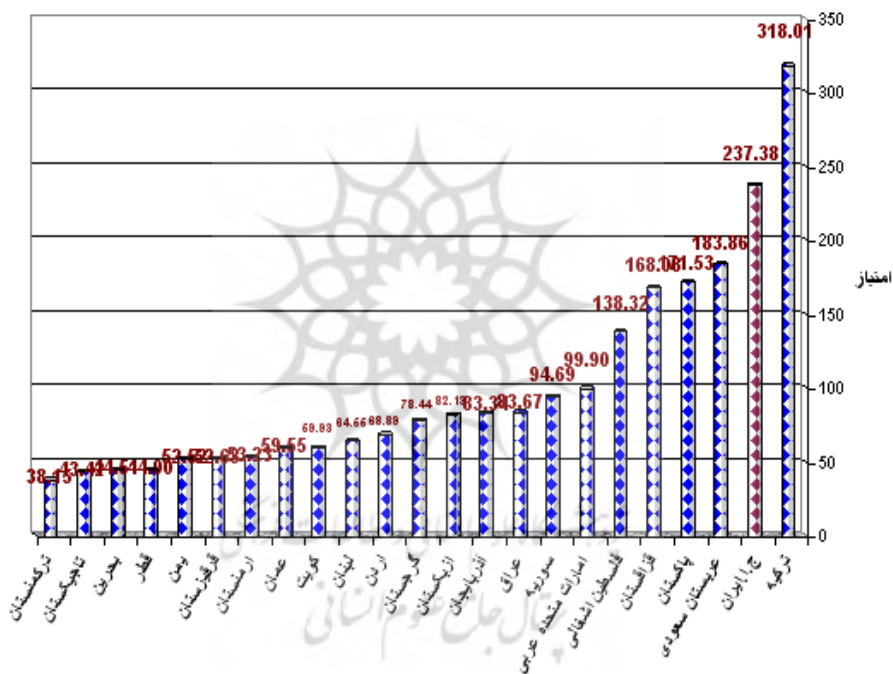
چنانکه در نمودار فوق نشان داده شده است در فاکتور نظامی، کشور های ترکیه، پاکستان، جمهوری اسلامی ایران، فلسطین اشغالی، عربستان سعودی، سوریه، عراق، قزاقستان، اردن و ازبکستان ده رتبه اول منطقه را به خود اختصاص داده اند. جمهوری اسلامی ایران با اختلاف نسبتا زیادی پس از ترکیه و پاکستان رتبه سوم منطقه را به خود اختصاص داده است.

رتبه بندی کشورها بر اساس میزان قدرت ملی (مجموع فاکتورهای نه گانه):

چنانکه در قسمت مقدمه اشاره شد با جمع امتیاز کشورها در مجموع نه فاکتور، میزان قدرت ملی کشورها مشخص شده است. نمودار زیر رتبه بندی کشورها را بر مبنای قدرت

ملی آنها نشان می دهد. بر این اساس، ده قدرت برتر منطقه آسیای ج. غربی عبارتند از: ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، عربستان، پاکستان، قزاقستان، فلسطین اشغالی، امارات، سوریه، عراق و آذربایجان. همچنانکه در نقشه یک نشان داده شده است، بر اساس میزان قدرت ملی، جمهوری اسلامی ایران پس از ترکیه رتبه دوم منطقه را به خود اختصاص داده است.

رتبه بندی کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی بر اساس میزان قدرت ملی

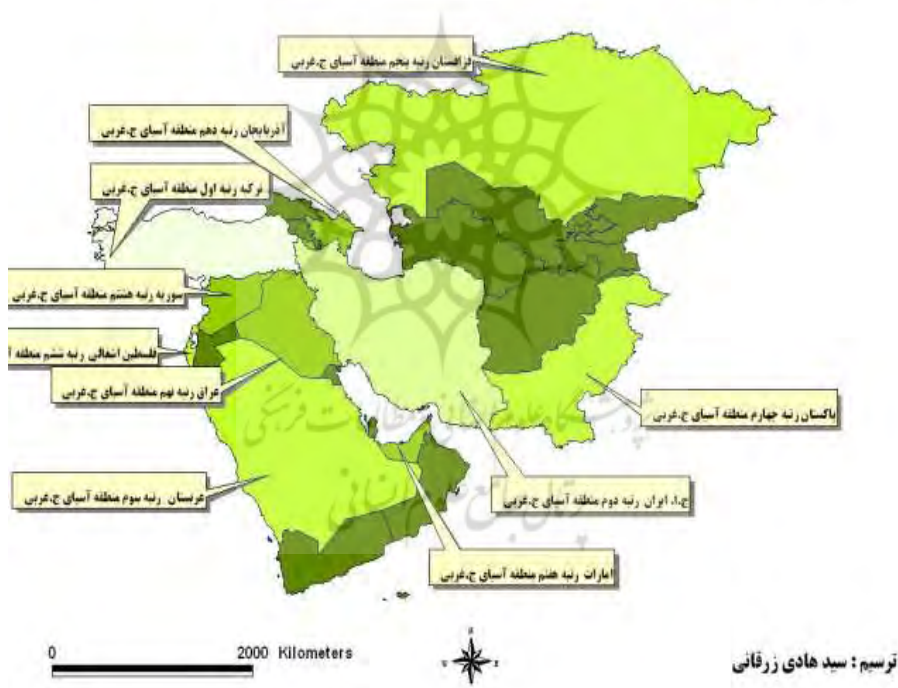
نتیجه گیری

قدرت ملی به مجموعه ای از توانایی های مادی و معنوی گفته می شود که در قلمرو یک واحد جغرافیایی - سیاسی به نام کشور وجود دارد. در این مقاله سنجش قدرت ملی کشورها از طریق جمع جبری امتیازات مثبت و منفی کشورها در مورد ۸۷ متغیر و در قالب نه فاکتور اقتصادی، سیاسی، سرزمینی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، نظامی، فرامرزی و فضایی صورت گرفت. اگر چه منطقه آسیای ج. غربی شامل ۲۴ کشور است، اما با توجه به فقدان اطلاعات در مورد کشور افغانستان در این تحقیق تعداد ۲۳ کشور از مجموعه کشورهای منطقه مورد بررسی قرار گرفتند.

همچنانکه در بخش یافته های تحقیق در قالب نمودار های متعدد نشان داده شد، در مجموع نه فاکتور اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، نظامی، فرامرزی، فضایی و سرزمینی ج.ا. ایران در مقایسه با کشورهای منطقه عموماً رتبه های یک تا سه را به خود اختصاص داده است. به عبارت دقیق تر در اکثر فاکتورها جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه از رتبه و جایگاه بالاتری برخوردار است، علاوه بر اینکه بر اساس امتیاز مجموع فاکتورها که نمایانگر میزان قدرت ملی کشورها است، جمهوری اسلامی ایران با اختلاف امتیازی اندک پس از ترکیه در رتبه دوم منطقه قرار دارد. از این رو می توان گفت تقریباً در تمامی مولفه های قدرت، جمهوری اسلامی ایران نسبت به اکثر کشورهای منطقه از برتری نسبی برخوردار است. به عبارت دیگر قدرت ملی ایران که مشخص کننده وزن و منزلت ژئوپلیتیکی ایران است با اختلاف قابل توجهی از اکثر کشورهای منطقه (به استثناء ترکیه) بالاتر است، که این امر بایستی در معادلات منطقه ای و همچنین در تدوین چارچوب سیاست خارجی ایران با کشورهای منطقه مد نظر قرار گیرد.

با توجه به اینکه بر اساس هدف سند چشم انداز ایران بایستی تا سال ۱۴۰۴ به قدرت برتر منطقه آسیای ج.غربی تبدیل شود، بایستی با بررسی دقیق فاکتورهای نه گانه، متغیرها و شاخص هایی که جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه از رتبه و جایگاه پائین تری برخوردار است شناخته شود تا با برنامه ریزی صحیح بتوان در اکثر شاخص ها و متغیرها وضعیت کشور را بهبود بخشید تا ارزیابی میزان تحقق هدف سند چشم انداز به طور دقیق تر و عینی تر صورت گیرد.

ده قدرت برتر منطقه آسیای ج.غربی بر مبنای میزان قدرت ملی

منابع

- ۱) پرسکات (۱۳۵۲). دیدگاه‌های نو در جغرافیا سیاسی، ترجمه دره میر حیدر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- ۲) تلیس، اشلی و دیگران (۱۳۸۳). سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی، نظارت و ترجمه موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، تهران.
- ۳) حافظ نیا، محمد رضا و دیگران (۱۳۸۲). «تحلیل مبانی جغرافیایی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران»، نشریه علوم جغرافیایی، دانشگاه تربیت معلم.
- ۴) حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- ۵) رضایی، محسن (۱۳۸۴). ایران منطقه‌ای، چاپ دوم، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ۶) ریچارد آ. جانسون (۱۳۷۸). تحلیل آماری چند متغیری کاربردی، ترجمه حسینعلی نیرومند، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۷) زرقانی، سید هادی (۱۳۸۵). ارزیابی عوامل و متغیرهای موثر بر قدرت ملی و طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها، رساله دوره دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۸) کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۳). نقش قدرت در جامعه و روابط بین الملل، تهران: نشر قومس.
- 9) Ashley J. Tellis, & Others (2000). Measuring National Power in the Postindustrial Age. Rond: New York.
- 10) Muir, Richard (1981). Modern Political Geography .Mac Millan Education: London and Hong Kong.
- 11) Cohen, Saul (1994). Geopolitics in the new world Era, In Reordering in the world ,USA :westview press.
- 12) Goldstein, Joshuas (1999). international relations. New York: Longman
- 13) HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2005, Published for the United Nations Development Programme (UNDP) 1 UN Plaza, New York, New York, 10017, USA.
- 14) Kadera, M. Kelly (2004). Measuring National Power, International Interactions, Taylor & Francis.
- 15) Taylor, Peter (1993). Political Geography. Longman Scientific and Technical: U.K.